

Úvod

Oddaná důvěra v sílu lidské myšlenky zvítězila v Platónovi záhy a navždy nad pokusy jeho předchůdců, dojítí pravdy o člověku a světě na základě smyslové zkušenosti. Cesta logické abstrakce, jež vedla k vytvoření *pojmu*, existujícího beze změny a nezávisle na věcech samých i vnímajících subjektech, zdála se mu jediná důstojnou milovníka moudrosti: zbožňovatel pojmu pocítil sladkou naději, že tak jest možno lidskému duchu dobýti celého světa. Ne tohoto pozemského světa viditelného; neboť ona cesta se počínala vlastně teprve v tom místě, kde tento svět opouštěla, aby vedla myšlenku mezi čistá, neproměnná jsoucna pojmů, tak různá od všech předmětů smyslového vnímání, tak úžasné pravdivosti a síly, že v nich člověk sám nepoznával své výtvoř, pokorně přijímal zjevení a velebil myšlenkuvůdkyni za dar nového poznání. Ztráta orientace byla jen příliš přirozeným následkem úžasu z tohoto okolí; nebyla to nespravedlnost úsudku, že oslněné oči, ohlédnuvše se na hmotnou zemi, neuvědomily si, že odtamtud byly vyšly, a neviděly než nejasné, zmatené a nestálé stíny, uboze nedokonalé napodobeniny světa *idejí*. Hledatel pravdy by byl neuvěřil, jak cosi čistě lidského a pozemského druží se k jeho vůdkyni a dává svým mlčelivým průvodem smysl jeho pouti, jíti a jíti, až se nalezne, proč jest v *tomto* světě všechno tak dokonalé, *jak by mělo býti a jak není mezi oněmi stíny*, co jest řídicí princip této dokonalosti. Takovým způsobem došla myšlenka až k vševládne ideji *dobra*, k cíli, jehož by byla v světě smyslů nenalezla a jehož by se tam ani nebyla odvážila hledati.

O mnoho bohatší byla duše mudrcova, když se probudila z tohoto filosofického snu a domýšlela jej ve všech směrech, kudy ji pudily její lidské zájmy. Viděla, že poznání, jehož byla sama účastna, mohlo by přinést spásu tomuto světu, ukončiti jeho bloudění a hledání, zastaviti neštěstí, která se na lidi valí jen pro jejich nevědomost. Vyložiti světu – světu schopnému slyšeti – toto poznání, přispěti

k tomu, aby tato viditelná napodobenina onoho skutečného světa stala se co nejdokonalejší tím, že by se i v ní uplatňovala vláda dobra, byl úkol, jemuž věnoval Platón učitelskou i spisovatelskou činnost svého zralého věku.

Nejmohutnější literární uskutečnění těchto opravných snah jest dialog *Politeia*, opatřený od pozdějších vydavatelů stručným, ale výmluvným vedlejším názvem „čili o spravedlivém“: *Ústava čili o spravedlivém*. Dobro, vládnoucí ve světě idejí, jest tu viditelně vtěleno v spravedlnost, jež před naším zrakem zakládá a řídí „krásnou obec“, *kallipolis*, přenášejíc vládu dobra na zem. Není tu skoro řeči o tom, zdali tato vláda jest někde učiněna základem lidských zřízení, a nešlo ani tak o pokus dáti podnět k takovým zřízením: ukázán tu normální stav pospolitého života na základě poznání člověka lépe vidoucího.

Ústavní zřízení byla první částí lidské přírody, kterou Platón soustředil ve smyslu své filosofické vidiny. Bylo by lze s větším nebo menším právem uvést několik důvodů této časové přednosti, především to, že význam všeobecné látky více sliboval tvůrčímu rozletu jeho myšlenek a nečinil mu takových překážek, jaké vyvstávaly z konkrétních jevů přírody hmotné – nemáme-li na prvním místě jmenovat živý osobní zájem, jaký měl Platón o praktickou politiku právě v době, kdy vznikala *Ústava*.

Přes veškerou rozsáhlost oboru, jež obepínaly myšlenky velkého reformního spisu Platónova, byl v něm osvětlen novým světlem přece jen jediný výsek veškerého dění světového a bez odpovědi tu zůstávaly staré otázky již prvních známých myslitelů o podstatě viditelné přírody pozemské i nebeské. Tyto otázky příliš prozrazovaly svůj smyslový původ, a proto je myslitel dlouho nepokládal za důstojný předmět svých úvah. Ale přišel čas, že buď sám, buď z vnějšího popudu si uvědomil, že jeho pozemská obdoba řádu viděného myšlenkou ve světě idejí není úplná, vylučuje-li se z ní, co vidíme a hmatáme tělesnými smysly, o čem můžeme mít – byť ne pravdivé poznání – aspoň pravdě podobné mínění. Je-li onen řád opravdu odleskem věčného Dobra, jeví se jistě nejen ve statcích lidské společnosti, nýbrž také v podstatě a dění přírody hmotné, zde tím patrněji, čím méně jest závislá na člověku a čím nepřístupnější chybám jeho nevědomosti. Kladnou odpověď na toto očekávání dal si Platón tehdy,

když zjednal spojení mezi světem svých idejí a světem viditelným universální dvojicí tvárnosti, nedělitelnosti, identity a beztvárnosti, dělitelnosti, různosti a když přijal za projev řádu prvek filosofie, pythagorejské *číslo* s jeho výrazem, *geometrickou formou*. Teprve touto řečí mohl aspoň přibližně vyložit svůj sen o vládě Dobra nade vším: literární památník tohoto výkladu jest dialog *Timaios*.

Timaios jest vědomý návrat k staršímu problému a pokračování v radostném důkazu *Ústavy*, velkolepý výklad myšlenky, tušené již tehdy, kdy slovem *kosmos* = řád počal býti nazýván svět, a připravené v řeckém myšlení od těch filosofů, kteří se kdy pokusili sjednotiti všechna přírodní jsoucna, všechny pohyby a síly. Mezera několika let, věnovaných po *Ústavě* jiným pracím, jest tu viditelně překlenuta připomenutím výsledků *Ústavy*, které třeba předpokládati pro nové dílo, a vymyšlen nový vnější rámec s jednotou osob, času i místa, do něhož před *Timaia* dodatečně zasazena i *Ústava* a v němž přichystáno místo i pro dva následující členy chystané tetralogie, *Kritiu* a *Hermokrata*. Podle tohoto rámce konala se rozmluva o ústavním zřízení založeném na spravedlnosti v athénském přístavu Peiraieu v domě Polemarchově o svátku Bendidií, 19. dne měsíce thargéliónu a následujícího dne vypravuje ji její účastník Sókratés v Athénách přátelům Kritiovi, Timaiovi, Hermokratovi a nejmenovanému čtvrtému posluchači. „Hostinu“, kterou je Sókratés svou řečí vyčastoval, oplácí mu tito přátelé hned druhý den, 21. thargéliónu, hostinou sváteční v původním smyslu slova, neboť ten den jest druhý svátek tzv. malých Panathénají, takže jí jest uctěna i božská ochránkyně Athén.

Kritias, vypravující egyptskou tradici o Atlantidě a starých Athénách, slibuje, že vyloží jindy obšírněji o této věci: tím jest zkrácena epizoda, snad dosud nadobro nepřipravená, a odložena do samostatného díla, nazvaného podle svého vyprávěče. Též ona jest významným článkem důkazů o vládě Dobra, doplňujíc je mýtem legendárního posvěcení. Jí odpověděl Platón na otázku, která v *Ústavě* zůstala nedořešena: zdali taková ústava někde na zemi jest nebo byla, či není. Forma mýtu, jíž Platón oděl sloučeninu tradičního prvku s výtvozem svého myšlení, nahrazovala i zde vědecký důkaz. Přírodní katastrofa má v tomto mýtu touž úlohu, oddělovati různé stavy kultury, jako v dialogu *Politikos* nezvyklá myšlenka, že kroužení

všehomíra děje se, kdykoli bůh na čas pustí jeho kormidlo, v opačném směru, čímž nastává zpětný vývoj k degeneraci.

Dialog *Kritias* zůstal nedokončen a *Hermokratés* vůbec nenapsán. Nevíme, jak by se bylo splnilo očekávání Sókratovo, že jeho společníci ukáží, jak se obec řízená vládou Dobra osvědčuje v zápase s jinými obcemi a jak i za války činí zadost svým úkolům. Platón asi zemřel dříve, než mohl vtělit v umělecký čin tento nejširší rozsah své jednotící myšlenky, kdy již nic nebylo z její působnosti vylučováno. Nemáme od něho dokázáno paradoxon, že světovému řádu možno sloužit i za války a snad i válkou. A kdyby je byl dokázal, jak veliký časový odstup by musel mít novověký čtenář od bolestné touhy dnešní doby, aby přisvědčil jeho radostnému optimismu, opakovanému i později od jiných myslitelů, že řád dobra, užívaje i služeb zlého, činí náš svět nejlepším?

Již sama vnější forma projevu je velmi výmluvně, že *Timaios* náleží mezi poslední díla Platónova. Není tu ani potřebí dáti se přesvědčovat statistikami jemných jazykových zkoumání; hlavní věc jest, že v tomto díle není pravého platónského dialogu, kterým jinde veliký umělec jako brusič drahokamů řídí vzájemné tření myšlenek a očišťuje problém k dokonalé určitosti a průhlednosti. Místo toho jest zde předmět vyložen souvislou přednáškou jedné osoby; ostatní přítomné osoby nejsou tu účastníky a spolupracovníky, nýbrž jen posluchači. A přece i tento souvislý výklad upomíná několika znaky na hybný děj starších dialogů. Ani zde není podáno ucelené pojednání s tuhou osnovou, nýbrž několikerými odbočkami vizme jen, jak *Kritias* přerušuje své vypravování o Atlantidě, aby v něm po výkladu *Timaiově* samostatně pokračoval – opakováním, doplňky vzniká ráz improvizace, vlastní činitel života, kterým hřejí Platónova díla. Zařízení všehomíra od drah nebeských těles po ústrojí živého těla – látka podle našeho názvu vědecká, filosofická ve starověku – vyličeño tu ve formě, jejíž vzor dal Homér, líče, jak Héfaištos vytvářel pro Achillea zbraně: epická názornost z jedné strany a teleologická myšlenka na druhé straně jsou živly, jimiž se v *Timaiu* projevuje plodné snoubení síly básnické se silou filosofickou. Forma, líčící vznik viditelného světa v čase, zvítězila tu docela nad filosofickým poznáním, že světu třeba přisuzovati ne vzniknutí a bytí, nýbrž ustavičné vznikání.

Dialog *Timaios* obracel k sobě největší zájem starověkých cititelů božského mudrce, pohanů i křesťanů; novoplatonik Proklos pravil, že kdyby měl moc, vyňal by ze znalosti lidí všechny staré knihy mimo Platónova *Timaia* a posvátné věštby. Byla v něm právem spatřována suma Platónovy filosofie – ne bez příčiny jej přeložil již Cicero do latiny – a jednotlivé jeho problémy, jako vznik světa z vůle a z rukou božích – příliš lehkovážně ztotožňovaný s tvůrčím aktem Genese –, počátek nedokonalosti, konečný cíl člověkuv, byly tak blízké myšlení oné doby, že byly a mnohdy i jsou dosud nehistoricky nazývány předzvěstí myšlenek a nauk křesťanských: vskutku to byly myšlenkové prvky trvající nezávisle na prostředí a schopné spojovati se s prvky jinými v různé sloučeniny, i v sloučeninu křesťanského myšlení. *Timaios* se stal dialogem nejčastěji citovaným, nejvíce vykládaným, ale právě proto nejméně chápaným, neboť se při jeho výkladu myslelo více na všechno jiné než na Platóna: po této stránce měl – počínaje již od Aristotela – osud bible. Středověk jej znal arci jen v latinském překladu Chalcidiově; a tak Chalcidius, jinak neznámý křesťan asi ze 4. století po Kr., vykonal pro poznání Platóna více než kterákoli nejučenější kniha nové doby.

Dnešnímu čtenáři, nepřistoupí-li k *Timaiu* s dostatečnou spravedlností historického úsudku, bude snad překážeti, že tu jest nezvyklým způsobem pojednáváno o četných jevech přírodních, kterým odborné vědy, opustivše teleologické stanovisko, rozumějí jinak; a poněvadž tyto otázky jsou hlavním předmětem *Timaia*, ustoupil tento dialog v novějších dobách jiným dílům Platónovým.

S empirickými výsledky astronomie, fyziky, chemie, biologie, anatomie arci není možno srovnávati vědomosti antického filosofa, leda chceme-li se těšiti pohledem na vývoj těchto věd. Ale jeho poznatky z těchto oborů, vynikající jen nad svou dobu, jsou oživeny silou jednotící myšlenky, jiskřící se na všech hrotech úchvatnými výboji. Touto silou vznikají věty příbuzné největším objevům nových věd o mechanických zákonech pohybu a přitažlivosti hmoty, o jednotě hmoty při nejrůznějších formách a zejména o souvislosti mezi úkony těla a jevy vnitřními: poznání této souvislosti vede až k vznesené zásadě, že rozdíl mezi člověkem dobrým a zlým záleží jen v různém stupni vědění o tom, co jest dobré a zlé, že nikdo není vědomě a úmyslně zlý, a tím k oceňování vlivu výchovy v nejširším

smyslu. S tlukoucím srdcem vděčni poznáváme, jaký úkol zanechal prozřetelný stavitel světa, nechávaje své dílo nedokončeno, nejen bohům, jimž u Platóna výslovně přikazuje, nýbrž i nám lidem: pracovati k tomu, aby vnitřní pohyby lidské duše, v nichž záleží myšlení, děly se co nejvíce podle vzoru svého vznešeného příbuzenstva, dokonalých pohybů kosmických, a takto přemáháním nevědomosti šířiti vládu Dobra.

*

Překládal jsem z řeckého textu ve vydání J. Burneta (*Platonis opera*, sv. IV, Oxonii 1909²); odchylky od Burnetova vydání jsou vyznačeny v Poznámkách. Při překladu i poznámkách, otištěných za překladem, poskytla nám mnohého poučení kniha, psaná s láskou k předmětu i vzácnou skromností, Th. Henri Martin, *Études sur le Timée de Platon*, Paris 1841. Teprve až při korektuře jsme mohli užívatí nejdůkladnějšího vydání *Timaia* s anglickým překladem a komentářem, které vydal R. D. Archer-Hind v Londýně r. 1888.

F. N. (1917)